



BİR OSMANLI AYDINININ KALEMİNDEN ADANA VE DOĞASI ADANA AND ITS NATURE FROM THE VIEWPOINT OF AN OTTOMAN INTELLECTUAL

ESRA SAZYEK

Dr. Kocaeli Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümü

Dr., Kocaeli University, Rectorate Affiliated Unit, Department of Turkish Language

esazyek@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-5750-7158>

Atıf / Citation

Sazyek, E. 2020. "Bir Osmanlı Aydınının Kaleminden Adana ve Doğası". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute*. 67, (Ocak-January 2020). 289-298

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü- *Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi- *Received Date* : 07.08.2019

Kabul Tarihi- *Accepted Date* : 16.12.2019

Yayın Tarihi- *Date Published* : 31.01.2020

 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4247>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by  iThenticate programında bu makale taranmıştır.



Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - *Journal of Turkish Researches Institute*

TAED-67, Ocak - January 2020 Erzurum. ISSN-1300-9052

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunited>

BİR OSMANLI AYDINININ KALEMİNDEN ADANA VE DOĞASI ADANA AND ITS NATURE FROM THE VIEWPOINT OF AN OTTOMAN INTELLECTUAL SAZYEK

Öz

Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Ali Ekrem Bolayır (2 Ağustos 1867-27 Ağustos 1937) 1886 yılında, Adana’da defterdarlık yapan eniştesi Menemenlizade Rifat Bey’i (1856-1932) ve ablası Feride Hanım’ı (1864-1896) ziyaret etmiş; burada birçok şairle de tanışmıştır. Adana vilayetine gerçekleştirdiği on beş günlük ziyareti sırasında gördüğü köylerden hareketle Anadolu’nun perişan halini ve zavallı halkını tanımış; genç yaşta yazdığı “Mektep” şiirindeki “Yüzler siyah, büyüt siyah, cebheler siyah/Bir ahter inmemiş beşeriyet semâsına” beytini ise, bu ziyaretinden aldığı ilhamla yazmıştır. Görüldüğü gibi Ali Ekrem’in Adana’ya bir ziyaret gerçekleştirdiği bilgisi yeni değildir. Ancak İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi’nde bulduğumuz ve 1930’da Ali Nihat Tarlan’a hitaben yazılmış mektup, bu ziyaretin içeriğine ışık tutması bakımından önem taşır. Ali Ekrem’in, bir Osmanlı aydını olarak 1886 yılının Adana’sına, onun doğasına ve otantik kültürüne ilişkin izlenimlerini kırk dört yıl aradan sonra anlattığı bu mektup; haberleşme işlevinin ötesinde pastoral bir eda taşır. Mektubunda ilkin Adana’nın merkezine, ardından şimdiki adı Bürücek Yaylası olan Müftüyurdu’na odaklanan Ali Ekrem, egzotik bir bakışın eşliğinden bakıp âdetâ yüceleştirdiği Adana ve doğasının büyüleyici güzelliğinde vatanın büyüklüğünü görür. Biz bu makalede, Ali Ekrem’in Latin harflerine aktardığımız mektubu ışığında Adana’nın, bir Osmanlı aydınının gözünden nasıl görüldüğünü değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Ali Ekrem Bolayır, Ali Nihat Tarlan, Adana, Müftüyurdu, Bürücek Yaylası

Abstract

Ali Ekrem Bolayır (2nd August, 1867-27th August, 1937), one of the prominent figures of Turkish literature, visited his brother-in-law Menemenlizade Rifat Bey (1856-1932) who worked as provincial treasurer and his older sister Feride Hanım (1864-1896); here he met many poets as well. He got to know the miserable state and poor people of Anatolia during his fifteen-day visit to the province of Adana; in his poem, Mektep (School), which he had written at a young age, he wrote the couplet of “Yüzler siyah, büyüt siyah, cebheler siyah/Bir ahter inmemiş beşeriyet semâsına (Faces black, homes black, fronts black / no light on sky)” with inspiration from this visit.

As can be seen, the information that Ali Ekrem paid a visit to Adana is not new. However, the letter we found in the Taha Toros Archive of İstanbul Şehir University, addressed to Ali Nihat Tarlan in 1930, is important to shed light on the content of this visit. This letter in which Ali Ekrem, as an Ottoman intellectual, described his impressions of 1886’s Adana, its nature and of its authentic nature after forty four years, has a pastoral characteristic beyond its communication function. Having focused firstly on the center of Adana and then on Müftüyurdu, which is now known as the Bürücek Plateau in his letter, Ali Ekrem sees the greatness of the homeland in the fascinating beauty of Adana and its nature, which he sublimes by interpreting it from an exotic overview. In this article, we will try to evaluate how Adana looks from the eyes of an Ottoman intellectual in the light of the letter which was put into the Latin letters of Ali Ekrem.

Key Words: Ali Ekrem Bolayır, Ali Nihat Tarlan, Adana, Müftüyurdu, Bürücek Yaylası (Bürücek Plateau)

Structured Abstract

Ali Ekrem Bolayır who is one of the important people in Turkish literature firstly fronted us as a member of Edebiyat-ı Cedide. He wrote the poetries with the use of name, A. Nâdir, in this period; However, he went away in time from the poetry esthetics that he adopted and he took an important place in the dispensation of act that he is the member with his famous writing in the title of "Şiirimiz". Ali Ekrem who tended to write the national poetries after he became opposed to Edebiyat-ı Cedide is known as a poet by the literature public. However, he made many works in the different fields such as the story, criticism, literature theory, including the poetry.

Ali Ekrem's another important aspect for our literature is his letters. He wrote the great part of letters, that he wrote to the different persons in nearly each sections of his life and which include many valuable information related to his personal situation and the positions and views in the public context, to Ali Nihat Tarlan.

Ali Nihat Tarlan is Ali Ekrem's student from Darülfünun (Ottoman University). However, the teacher-student relationship between them turned into the relationship of father-son. Ali Ekrem who preferred to meet with a few people accepted Ali Nihat Tarlan, whom he found as honest and faithful and appreciated his knowledge in the field of old literature, at his home; he participated in the social activities with him and their relationship went on to his bitter end.

This articles centers another letter that Ali Ekrem wrote it to Ali Nihat Tarlan and which has not come to light up to now. The letter has very different content in terms that Ali Ekrem transferred the extensive impact with a great admiration that Adana and its nature gave on him and it put its poet identity forward.

Ali Ekrem, visited his brother-in-law Menemenlizade Rifat Bey (1856/1932) who worked as provincial treasurer and his older sister Feride Hanım (1864-1896); here he met many poets as well. He got to know the miserable state and poor people of Anatolia during his fifteen-day visit to the province of Adana; in his poem, Mektep (School), which he had written at a young age, he wrote the couplet of "Yüzler siyah, büyüt siyah, cebheler siyah/Bir ahter innemiş beşeriyet semâsına (Faces black, homes black, fronts black / no light on sky)" with inspiration from this visit.

As can be seen, the information that Ali Ekrem paid a visit to Adana is not new. However, the letter we found in the Taha Toros Archive of İstanbul Şehir University, addressed to Ali Nihat Tarlan in 1930, is important to shed light on the content of this visit. This letter in which Ali Ekrem, as an Ottoman intellectual, described his impressions of 1886's Adana, its nature and of its authentic nature after forty four years, has a pastoral characteristic beyond its communication function. In his letter Ali Ekrem who firstly focuses on the centre of Adana then on Müftüyurdu now known as Bürücek Plateau, includes in this description first a sea-headed, rock-breasted, solemn and imposing "mountains" that cover the endless void of the universe with inexhaustible expansions like a floating sky. Then, respectively he describes the "forests" that rise from the heart of the majestic mountains giving rise to the feeling that they are the first of those created in the void where the universe does not yet exist; the "hills" that are densely covered with light and dark green woods, sometimes red as a part of dawn, sometimes as yellow as an autumn; the "clouds" that are rising to the sky with their black and scary faces; the sharp "rocks" that stare their gaze from high hills to bottoms or go up with patience and stubbornness as if they penetrate the skies; the "cliffs" that leave the feeling as if a dragon, a tiger will shoot off from the depths of black; the "plains" that stretch agonisedly as if they had not been saturated with the lying on the plains and found their width less; the "river" in the middle that comes from as far as the eye can see.

Ali Ekrem states that all the elements of Müftüyurdu which he describes in pieces, are integrated in the bosom of the "sky". The sky is a great conscience of nature priding on attracted by this world of wonders and the "sun" is the love of fire creation hanging on one side of the sky to watch all the signs of beauty emerging from that conscience. "And all these"; mountains, forests, hills, clouds,

rocks, cliffs, plains, river, sky and sun all obeyed the law of eternal nature, united forever in the endless sky, made love, confused spiritually intoxication and live in the presence of God in joy and happiness.

As it is seen, Ali Ekrem sees the greatness of the homeland in the fascinating beauty of Adana and its nature that he sublimes through the threshold of an exotic look. In this article, we tried to evaluate how Adana looks from the eyes of an Ottoman intellectual in the light of the letter of Ali Ekrem that we transferred to the Latin letters.

As a result, Ali Ekrem puts his poet identity forward in his letter which he expresses with great admiration the deep impact Adana and its nature left on him. Every element around which he exalted nature, gave life and therefore made a metaphoric description is almost resurrected. As he describes them separately, he also unites them with love under the sky and likens the eternal harmony they create, to a divine worship. At this point, he lays a transcendental view of the exotic nature and exhibits a similar attitude to the art concept of Hamit whom he calls his “only uncle”; however he approaches his father Namik Kemal by addressing exoticism to the greatness of the homeland instead of the greatness of faith.

With this, he tries to give the message that the homeland will live forever in the face of difficulties, just as everything glorious and fascinating in nature continues to exist in a harmonious unity despite all difficulties. Therefore every reflection of the glory he attributed to nature, is found in the concept of “homeland”. Thus, he reaches from a religious image to a national image. Behind his stance there is Namik Kemal whom he takes as an example of both a father and a great patriot. The last lines of the letter in the form of dialogue clearly show this.

Giriş

Namik Kemal’in oğlu olan ve adını Rezaizade Mahmut Ekrem’den alan Ali Ekrem Bolayır, küçük yaşlarda şiir yazmaya başlar. İlk şiir denemesi “Kumru” adıyla *Mirsad*’ta çıkar. Böylelikle, içinde Tevfik Fikret’in de bulunduğu, dönemin genç şairleriyle diyalog halinde olur. Tevfik Fikret’le olan dostlukları, birlikte çıkardıkları *Mâlûmat* dergisiyle iyice pekişir (Parlatır, 1987: 6). Ali Ekrem bundan sonra Edebiyat-ı Cedide topluluğu içinde yer alır ve A. Nâdir takma adını kullanarak şiirler yazar. Ancak zamanla benimsediği şiir estetiğinden uzaklaşır ve “Şiirimiz” başlıklı ünlü yazısıyla mensubu olduğu hareketin yazgısında önemli rol oynar. Edebiyat-ı Cedide’ye cephe aldıktan sonra millî şiirler yazmaya yönelen Ali Ekrem, edebiyat kamuoyu tarafından bir şair olarak tanınır. Ancak o, şiirin yanında hikâye, eleştiri, edebiyat teorisi gibi farklı alanlarda da çok sayıda eser verir.

Ali Ekrem’in edebiyatımız için bir diğer önemli yönü, mektuplarıdır. Hayatının hemen her kesitinde değişik kişilere yazdığı ve gerek kendisinin kişisel durumlarına gerekse kamusal bağlamdaki konularına ve düşüncelerine ilişkin pek çok değerli bilgiyi barındıran mektupların önemli bir bölümünü de Ali Nihat Tarlan’a yazmıştır.

Ali Nihat Tarlan, Ali Ekrem’in Darülfünun’dan öğrencisidir. Ancak aralarındaki hoca öğrenci ilişkisi zamanla, yerini baba-oğul ilişkisine bırakır. Oldukça az sayıda kişiyle görüşmeyi tercih eden Ali Ekrem, hem namuslu hem vefalı bulduğu, eski edebiyat alanındaki bilgisini takdir ettiği Ali Nihat Tarlan’ı evine kabul eder; onunla sosyal etkinliklere katılır ve bu ilişkileri onun son nefesine kadar devam eder.

Bu yazı, Ali Ekrem’in Ali Nihat Tarlan’a yazdığı ve şimdiye kadar gün yüzüne çıkmamış bir başka mektubunu merkez almaktadır. Mektup, Ali Ekrem’in Adana ve doğasının kendi üzerinde bıraktığı derin etkiyi büyük bir hayranlıkla aktarması ve şair kimliğini öne çıkarması bakımından oldukça farklı bir öz barındırır.

Ali Ekrem 1886 yılında, Adana’da defterdarlık yapan eniştesi Menemenlizade Rifat Bey’i (1856/1932)¹ ve ablası Feride Hanım’ı (1864-1896) ziyaret etmiş; burada birçok şairle de tanışmıştır. Adana vilayetine gerçekleştirdiği on beş² günlük ziyareti sırasında gördüğü köylerden hareketle Anadolu’nun perişan halini ve zavallı halkını tanımış; genç yaşta yazdığı “Mektep” şiirindeki “*Yüzler siyah, büyüt siyah, cebheler siyah/Bir ahter inmemiş beşeriyet semâsına*” beytini ise, bu ziyaretinden aldığı ilhamla yazmıştır (TTA 1929: 4-5). Görüldüğü gibi Ali Ekrem’in Adana’ya bir ziyaret gerçekleştirdiği bilgisi yeni değildir. Ancak İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi’nde bulduğumuz ve 1930’da Ali Nihat Tarlan’a hitaben yazılmış mektup, bu ziyaretin içeriğine ışık tutması bakımından önem taşır. Ali Ekrem’in, bir Osmanlı aydını olarak 1886 yılının Adana’sına, onun doğasına ve otantik kültürüne ilişkin izlenimlerini kırk dört yıl aradan sonra anlattığı bu mektup; haberleşme işlevinin ötesinde pastoral bir eda taşır. Mektubunda ilkin Adana’nın merkezine, ardından şimdiki adı Bürücek Yaylası olan Müftüyurdu’na odaklanan Ali Ekrem, egzotik bir bakışın eşliğinden bakıp âdeta yüceleştirdiği Adana ve doğasının büyüleyici güzelliğinde vatanın büyüklüğünü görür.

Şehir Merkezine Yönelik İzlenimleri

Ali Ekrem Ali Nihat Tarlan’a yazdığı mektubuna, baharda davet edilmesine rağmen bazı sebeplerden bu ziyaretini Haziran ayı içinde gerçekleştirdiğini belirterek başlar. Şehre dair ilk izlenimi, Adana’nın aşırı, Ali Ekrem’in nitelemesiyle “dehşetli” sıcaklarıdır. Gölgede kırk dereceyi bulan sıcaklık sebebiyle şehre girince “bir fırının içine atılmış” hissine kapılan Ali Ekrem, bir taraftan da “epsem belâ³” hücumuna uğrar. Adanalılar, sivrisineğin yavrusuna “epsem belâ” demektedir. Ali Ekrem şehir halkının, sessiz oluşlarına rağmen oldukça yıldırıcı olan sineklere bu adlandırmayı yapmalarını oldukça “şairane” bulur.

Mektup, yöresel dil kullanımı hakkında önemli bilgiler barındırdığı gibi, halkın yaşam biçimine de ışık tutar. Şehirdeki dayanılmaz sıcakların bir sonucu olarak üretilip gelenek haline getirilen ve Adana’nın kimi yerlerinde hâlâ sürdürülen damda⁴ yatma kültürü, bunlardan en yaygın olanıdır. Nitekim Ali Ekrem’in mektubuna da konu olur. Şehre geldiği ilk gece damda yatacağını öğrenen Ali Ekrem, ilk kez yaşadığı bu eylemi, oldukça şiirsel bir üslupla aktarır. Buna göre: Yenilen yemeğin ardından günbatımıyla birlikte damlara tırmanılır. Dama tırmandığı anda karşılaştığı manzara hayal edilemeyecek kadar güzeldir. Koca şehrin yaşamı bir anda yeryüzünden gökyüzüne yükselmiştir. Binlerce damın üstünde hayal meyal görünen insan silüetlerinin hareketleri, birer gölge oyunundan farksızdır. Uzak bir âlemde yankılanarak gelen ve birbirine karışarak titreşimler halinde havaya yayılan anlaşılmasız uğultular ise kuşların cıvıltısı andırır. Ali Ekrem bu betimsel çerçeve içine, bulunduğu noktadan görebildiği ve Adana’nın “can damarı” olarak nitelediği Seyhan Nehri’ni yerleştirmeyi de unutmaz. Bu noktada, Seyhan Nehri ile Osmanlı Devleti arasında metaforik bir bağ kurar. İki yanına alacakaranlıkta beliren parıltılı köpükler bırakarak âdeta

¹ Menemenlizade Rifat Bey, Adana’nın Menemenciğulları hanedanından Ahmet Bey’in oğludur (Bolayır 2007: 196).

² Ali Ekrem’in 1884’te Adana’ya gittiğini ve burada birkaç ay kaldığını belirten Taha Toros (1969: 6) yanılmaktadır.

³ Sessiz belâ.

⁴ Dam, Adana’nın çatısız yapılan evlerinin üstüdür. Dışarıdan bir merdivenle çıkılan bu düz zemin kimi zaman çevrelenirken çoğunlukla çevrelenmeden bırakılır. Bu sebeple çoğu kişi uykusunda damdan düşer. Dilimizdeki “damdan düşmek” deyimini de buradan gelmektedir. Söz konusu durumun edebiyatımızdaki yansımalarından birini de Oğuz Atay’ın *Bir Bilim Adamının Romanı*’nda, çocukken uyuduğu sırada damdan düşen Mustafa İnan oluşturur.

kaderine boyun eğmiş halde durmaksızın ve sabırla akmakta olan Seyhan Nehri üzerine kurulmuş su dolaplarından çıkan sesi bir iniltiye benzeter. Bu hazin ve âdeta konuşan inilti, çaresizlik içindeki öksüz vatanın kalbinden kopmuş bir feryad; hatta yaralı bir inleştirdir. Söz konusu analogik betimin nedeni, dış borçlar sebebiyle iflas etmiş, aynı zamanda Avrupa'daki değişimlere ayak uyduramamış Osmanlı Devleti'nin o yıllarda çektiği sancılardır.

Adana Yaylarına Yönelik İzlenimleri

Ali Ekrem Adana'nın kırk dereceyi bulan sıcaklığına ancak üç gün dayanabilir. Onun bu haline üzülen eniştesi Rifat Bey, Ali Ekrem'i biraz soluklanması için Adana'nın yaylarına gönderir. Ali Ekrem burada tanıştığı birçok şairden biri olan Adanalı Hakkı Bey'le⁵ yaptığı on iki saatlik yolculuk sonrası ilkin Adana'nın Kızıldağ Yaylası'na gelir. Şehir merkezinde kırk derece olan hava sıcaklığının burada on dokuz dereceye düştüğünü görünce, şaşkınlığını, "Ne müthiş fark!" şeklindeki sözlerle aktarır. Bu durum, tıpkı damda yatma âdeti gibi yayla kültürünün de yaz aylarındaki bunaltıcı sıcakların tetikleyiciliğinde üretildiğini ortaya koyar. Dolayısıyla şehir yaşamı, büyük oranda hava koşullarının yönlendiriciliğinde şekillenmiştir dersek, yanılmamış oluruz.

Müftüyurdu

Ali Ekrem, Kızıldağ'da geçirdiği bir günün ardından Adana'nın bir diğer yaylası "Müftüyurdu"na geçer. Müftüyurdu⁶ (Resim 1), Bürücek Yaylası'nın eski adıdır. Kızıldağ, Ramazanoğulları'nın Adana'yı istilâsı sırasında yayla haline dönüştürülmüştür. Müftüyurdu ise öteden beri sayfiye yeri olarak kullanılmaktadır (Toros 1943: 7). Ulaşım kolaylığı ve Adana'nın diğer yaylarını sönük bırakan tabiat güzelliğinin bundaki rolü büyüktür. Dolayısıyla Müftüyurdu, eskiden beri Torosların en şen, en kalabalık yaylasıdır (9-10). Müftüyurdu'nun eskiliği, siyah mermerden yapılmış olan ve eski Bizans kalesi yıkıntıları olduğu söylenen Arnaşa Kalesi başta olmak üzere çevresinin çok sayıda tarihi eserle dolu oluşundan da anlaşılır (7). Develeri, koyunları, inek ve keçileriyle Toroslar kadar eski olan ve geleneksel Türk kültürünü bozulmamış örnekleriyle yaşatmaya devam eden Yörük ve Türkmen aşiretlerinin de yaşam alanı olması bakımından, eski halk türkülerine de konu olmuştur. Bunlar kimi zaman "*Sinekli bakkalı vardır/Gündüz de çakkalı vardır/Bir Cehennem hali vardır/Sana bunlar ayan olsun*" şeklinde söylenmiş taşlamalar; çoğu zaman da övgüler şeklindedir (9-10). Müftüyurdu'nun oldukça eskiye dayanan ününü tescilleyen ve baştanbaşa övgü niteliğindeki bir diğer belge de, incelemekte olduğumuz mektuptur.

Ali Ekrem, kızgın güneşin yakıcılığına inat serin rüzgârı ve muhteşem doğasıyla Müftüyurdu'nu bir Osmanlı aydını olarak tasvir ettiği bu mektupta; henüz on dokuz yaşındayken edindiği izlenimleri, kırk dört yıl aradan sonra bile oldukça canlı ve çoşkulu aktarır. Aradan geçen onca yıla rağmen, vatan kadar yüksek, tarih kadar yüce olan o mutlak

⁵ 1853'te Adana'da doğan Yeğen Ağzade Hakkı Bey (1853-1915), eski gazete ve dergilerde "Edeneli Hakkı" müstearıyla şiirler yayımladığı için Adanalı Hakkı olarak bilinir. Şairliğinin yanı sıra Adana'da uzun süre memuriyet yapmış; bir süre sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Adana mebusu Ali Münif Yeğenağa'nın babasıdır. Eşinin ölümünden sonra *Makber*'e benzeyen bir eser yazmış; kızının bir kaza sonucu ölümü ise hayata karamsar bakmasına sebep olmuştur (Toros 1940: 12).

⁶ Burası, Gülek Boğazı'yla Akdağ arasındaki Hacın sıradağlarının eteklerinde şirin bir köşedir. Yaylânın denizden yüksekliği 1100-1200 metre arasındadır. Adana'ya 90 kilometre uzaklıkta bulunan Müftüyurdu (Bürücek Yaylası), Tekir Yaylası'nın gündoğusunda bulunmaktadır (Toros 1943: 7).

güzelliğın zirvesinde tüm varlığıyla ilâhî cezbelere içinde sarsıldığını hissederek ve manevi âlemlerden kopmuş; birbirine kavuşarak sonsuzluğun kucağına uzanmış kâinat parçalarının bileşiminden oluşan bu büyük ve sonsuz manzarayı, bütünden parçaya doğru bir gidişle tasvir etmeye koyulur.



Resim 1. Şimdiki adı Bürücek Yaylası olan Müftüyurdu. (Toros 1943: 8)

Bu tasvir içinde ilkin, dalgalanan bir gökyüzü gibi bitmez, tükenmez uzayışlarla kâinatın sonsuz boşluğunu kaplamış deniz başlı, kaya göğüslü, ağırbaşlı ve heybetli **dağlar** görünür. Torosların ve üzerindeki otlak, çayır, mera gibi alanların Orta Asya'daki yaşama benzer coğrafyası, geçimini hayvancılık yaparak sağlayan Oğuz boylarının burayı yurt edinmelerindeki birincil etkendir. Ali Ekrem, güneşleri, ayları, yıldızları doğuran ve gömen, evrenin sırrını gören, anlayan ve düşünen heykel yaratılışlı bu canlı dağların ardından **ormanların** betimine geçer. Heybetli dağların yüreğinden yükselen ve evrenin henüz varolmadığı boşluk içinde yaratılanların ilki oldukları hissini uyandıran ormanlar; ayışığının gümüş parıltılarını etrafa yayarak zümrüt yeşili okyanuslar gibi sıçraya sıçraya, ışıklar içinde ateş dansı yapıyor gibidir. Koyulu, açıkli yeşil ağaçlıklara boğulmuş, toprakları bazen bir şafak parçası gibi kırmızı, bazen bir sonbahar gibi sarımtırak **tepeler** ise, rüzgâr estikçe üzeri çiçekli çamlıklarından birbirlerine ışık demeti gönderen birer huri dansı yapmaktadırlar sanki.

Ali Ekrem, bulunduğu yüksek noktadan göklerin yere indiği hissine kapılır. Bu hissi ona en çok, insan vücuduna benzeyen tepelerin başlarında, göğüslerinde, eteklerinde; siyah, beyaz, kurşunî renkler içinde her an şekil değiştirerek dalgalanan; bazan şiddetlice zemine süzülürken, bazan da iki kaya arasından siyah ve korkunç çehreleriyle öfkeli şekilde göğe yükselen **bulutlar** verir. Bu hareketlilik karşısında âdeta büyülenen Ali Ekrem, birer buhardan ibaret bulutların canlı ve bilinçli bir varlık olduklarını düşünür. Yüksek tepelerden aşağılara bakışlarını dikmiş ya da gökleri delecekmiş gibi sabır ve inatla yukarılara doğru

uzayıp giden sivri **kayalar** ise; asırları delen, gökyüzünü titreten depremlerin vuruşuyla uçurumlara yuvarlanmış; türlü türlü renk ve şekilleriyle hayal ve hatıra gelmez özgünlükleriyle, derin bir kabulleniş sarhoşluğu içinde, bütün sıra dağların ve geniş alanın kucağını doldurmuşlardır.

Müftüyurdu'nun muhteşem doğası karşısında oldukça etkilenen Ali Ekrem, bu manzara içinde en çok **uçurumlar**dan ürker. Uçsuz bucaksız zeminlere inen derin ve korkunç uçurumların siyah derinliklerinden bir ejder, bir kaplan fırlayacak hissine kapılır. Düzlüklerde uzanışlara doyamamış, genişlikleri az bulmuş gibi mücadele edercesine uzanan; inişli yokuşlu yerlerde kocaman eğimler, kudurmuş yükseklikler gösteren **ovalar** ise, denizler kadar geniş alanları kaplamalarına rağmen ekilip biçilemezler; ancak doğanın eliyle döktüğü yeşil renkli, hareli kıyafetleriyle bütün çıplaklıklarını örterler.

Ortada, göz görebildiği kadar uzaktan gelen koca bir **ırmak** akmaktadır. Ali Ekrem, Seyhan Nehri ile vatan arasında kurduğu ilişkiye benzer bir betimi, Müftüyurdu'nun ortasından akmakta olan bu ırmak için de yapar. Uzun uzun kavak ağaçlarının, çınarların, top top söğütlerin sevdalı; parıltılı akisleri altında iki taraftan ucu görünmez pırlanta zincirler uzatarak, zümrütten, inciden, firuzeden, hatta yakuttan takılarıyla göğsü kabara kabara gururlu ve emin şekilde akan bu ırmakta vatan aşkını görür. Gözlerinden keskin parıltılar, göğsünden ateşli çarpıntılar dökerek çırpına çırpına koşup, derin bir bakış gibi doğru bir çizgi üzerinde uzandıktan sonra bir sevgi çemberi gibi kıvrılarak, rengârenk kokulara, sonsuz ışık demetlerine boğulmuş küçük dalgalarıyla süzülerek akan bu ırmak, onu âdeta büyüler.

Ali Ekrem parça parça betimlediği Müftüyurdu'nun tüm unsurlarının, **gökyüzünün** koynunda bütünleştiklerini belirtir. Gökyüzü, bu harikalar âlemini koynuna çekmekle övünen bir büyük doğa vicdanı, **güneş** ise, o vicdandan belirmiş olan bütün güzellik levhalarını seyretmek için gökyüzünün bir kenarına asılı kalmış ateş yaratılışlı aşktır. **Ve bunların hepsi**; dağlar, ormanlar, tepeler, bulutlar, kayalar, uçurumlar, ovalar, ırmak, gök ve güneş hepsi, sonsuz doğa kanununa itaat eden, sonsuz gökyüzünde sonsuzca birleşmiş, sevişmiş, can cana karışmış, manevî sarhoşluk içinde ve Allah'ın huzurunda, mutlu ve sevinçli yaşamaktadırlar.

Ali Ekrem, Müftüyurdu'nun huzur veren doğası karşısında âdeta kendinden geçer. Bilinç ötesi bir esriklik yaşadığı bu ânların etkisinden, ona eşlik eden Adanalı Hakkı Bey'in "Bizim Müftüyurdu nasıl? Ne hissediyorsunuz? Buraya büyük Kemal gelmeliydi." şeklindeki sorusuyla çıkar. Ali Ekrem bu soruyu, "Ben kendi küçüklüğümü hissediyorum. Kemal gelse vatanın büyüklüğünü görür." sözleriyle yanıtlar.

Ali Ekrem'in Latin harflerine aktararak incelediğimiz mektubunun tam metni şöyledir:

MÜFTÜYURDU “Ali Nihat’a”

1302 senesinde eniştem Rifat Bey Adana’da defterdar bulunuyordu. Haziran içinde eniştemle hemşiremi görmeğe gittim. Onlar beni baharda davet etmişlerdi, fakat bilmem nasıl oldu? Haziran’dan evvel davranamadım.

Adana’nın dehşetli sıcağı meşhurdur. Yazın derece-i hararet otuz beşten aşağı hemen hiç inmez; otuz sekiz, kırk olduğu günler de pek çoktur. Şehre girince bir fırının içine atılmış gibi oldum. Hararet 39! Bir taraftan da “epsem belâ” hücumuna tutuldum. “Epsen belâ” bizim tatarcık dediğimiz sivrisinek çömezine Adana’da verilen isimdir. Çok şairane tesmiye doğrusu!

Gece bütün ahali gibi damda yatacağımızı öğrendik. Akşam güneş gurub ederken yemek yenildi, yemekten sonra da “Haydi dama, haydi dama!” ihtarları başladı. “Bu kadar erken?” diyecek oldum. “Güneş doğduktan sonra damlarda uyunamaz, pek erken yatmaktan başka çare yoktur” cevabını verdiler.

Dama tırmandım. Manzara tasavvur edilemez: Koca şehrin bütün hayatı zeminden asmâna yükselmiş. Binlerce damın üstünde hayal meyal insan şekilleri; küçülen, büyüyen, uzanan, kıvrılan, inen, yükselen gölge orduları kamıldanıyor: Kerevelere yatakları seriyorlar. Bu mühim ve müstacel iş görülüp dururken söylenen sözler birbirine karışarak, gâh uğuldayan gâh sönüveren bir mütemadi sada, bir civıltı –uzak bir âlemden geldiği için manâsı kalmamış yabancı bir lisan gibi– mübhem, müşevveş ihtiazlarla havaya yayılıyor ve Seyhan Adana’nın o büyük can damarı, iki tarafına alacakaranlıkta sezilen parıltılı köpükler bırakarak, mütevekkil ve sabur akıyor, akıyor. Seyhan’ın üzerine kurulmuş su dolaplarından çıkan inilti, ah o hazin, o mütekellim inilti de biçare öksüz vatanın kalbinden kopmuş bir feryad. Hayır, bir enîn-i mecrûh!

Ertesi sabah güneşin ilk nizeleri gözlerime batınca evin içine can attım. O gün derece-i hararet kırkı buldu ve üç gün böyle devam etti. Artık ben bitik bir halde idim. Eniştem ıztırabıma acıdı, “Bari seni yaylalara göndereyim de biraz nefes al” dedi. O gece merhum Adanalı Hakkı Bey’le beraber yürük, rahvan hayvanlar, üzerinde yola koyulduk. On iki saat sonra “Kızıldağ” yaylasında bulunuyorduk. Derece-i hararet: 19. Ne müthiş fark! Ertesi gün “Müftüyurdu” denilen yaylaya gittik.

Müftüyurdu! Ben bu ismi yad edince hâlâ bugün, kırk dört sene sonra kendimi, o vatan kadar âli, tarih kadar mübeccel şahika-i hüsn-i mutlakın huzur-ı azametinde görüyorum ve bütün mevcudiyetimin semavî incizablar içinde sarsıldığım hissediyorum.

Ya Rabbi, bu ne her tahayyülün fevkinde manzara, nasıl avâlim-i ulviyyeden kopmuş da birbirine iltisak ederek âgûs-ı ebediyyete uzanmış cihan-parelerden müteşekkil gibi muazzam, namütenahi bir levha! Dağlar, dalgalanan bir asman gibi ufuklara uzanmış, bitmez, tükenmez imtidadlarıyla fezalara hakim kesilmiş, deniz başlı, kaya göğüslü, bülend, vakur, mehib dağlar; güneşleri, ayları, yıldızları doğuran ve gömen, esrâr-ı kâ’inâtı gören, anlayan ve düşünen zi-rûh-ı heyâkil-fitrat dağlar!

Ormanlar, dağların can evlerinden yükselmiş, ekseriyetin yarı vücutlarını örtmüş, bazılarının firuze tepelerine kadar erişmiş, sevda-perver, elhân-perest, mest-i tabi’at ormanlar; belki cevher-i ahzarın⁷ ilk tecellisinden yaradılmış mest-i uluhiyyet ormanlar! Başlarında aşk-ı ziyâ, serv-i simînler gibi yayıla yayıla; kalplerinde cüşş-i hevâ, zümürüdîn ummanlar gibi sıçraya sıçraya uzanıyorlar, gerilip açılıyorlar, durup durup gölgeler, nurlar içinde tekrar bir raks-ı nâra başlıyorlar!

Tepeler, büyük silsilenin eteklerinde, göğüslerinde belirmiş koyulu, açıklı yeşil ağaçlıklara boğulmuş, toprakları bazan bir şafak-pare gibi kırmızı, gâh bir mugarreb hazan gibi sarımtırak tepeler; rüzgâr estikçe zehre-ser çamlıklarından birbirlerine huzemât-ı istirkâb gönderen bir raks-ı hürî kadar güzel tepeler!

⁷ Cevher-i ahzar: Tasavvuf ıstılahıdır ve Cenâb-ı Hakk’ın ilk tecelli-i hâlikıyyeti manâsını ifade eder ki hakikat-i Muhammediyye de budur. Not metne aittir.

Bunların aralarında bulutlar dolaşıyor. Yüksek dağlara çıkılınca gökler yerlere iner. Tepelerin, başlarında, göğüslerinde, eteklerinde şimdi uzanan, şimdi toplanan, derken delik deşik, paramparça oluveren kara, beyaz, kurşunî renkler içinde mütemevvic, mütehavvil bulutlar. Bazan bir tepeden bir bulut parçası o kadar şiddetle zemine süzülüyor, bazan iki kaya arasından simsiyah, korkunç bir başka bulut kümesi öyle mütehevvirane göğe doğru fırlıyor ki bu buharların zi-hayat ve zi-şu 'ür mahlûkat olduklarına kanaat getirmemek mümkün değil! Onlar göklerde uçtuğınca yerlerde coşan zulmet, nâzân-ı pür-sâyeleri, belki de kendilerinden güzel, koşuyorlar. Kayalar, yüksek şahikalardan birden bire dönerek yuğalara nasb-ı nigâh etmiş, yahut gökleri deiecekmiş gibi saburane, muannidane imtidadlar içinde yukarılara sivrilmiş; şurada anlaşılamayan bir fıkır-i hakikat gibi müstağrak-ı ıztrâb ü hurman, hufrelele yuvarlanmış, burada asırları delen, fezaları titreten bir kahr-ı uluhiyyet gibi zelzelelerin sadematıyla yarlıklardan fırlamış kayalar; kurşunî, siyah, mavi, boz renkli, yeşilimtrak; bir çocuk kabri kadar küçük, ehram kadar büyük; yuvarlak, sivri, bazan biraz müstatil, gahi murabbaımsı, her halde hayal ve hatıra gelmez şekiller içinde, hepsinde kendine mahsus bir meâl-i tefekkür, derin bir cezbe-i tevekkül, bütin o silse-i cibâlin, bütin bu sâha-i fasihanın âğuşunu dolduran kayalar!

Uçurumlar, nerelerden koptukları, nerelere indikleri görülemeyen, anlaşılamayan, kimi yontulmuş mermerler gibi dümdüz, kimi yaslanmış, kimi yabık yabık ucu, bucağı yok zeminlere inen derin derin, korkunç, korkunç uçurumlar ki, her birinin a 'mâk-ı siyahından şimdi bir ejder, bir kaplan fırlayacak zannolunur. Koyunlarında kıvrım kıvrım geceleriyle, o gecelerin ötesini berisini siyah aynalara döndürmüş ziyadar akislerle mâl-â-mâl müthiş uçurumlar!

Ovalar, düzlüklerde imtidadlara doyamamış, füşhatleri az bulmuş gibi nazarlara rekabet edercesine uzanan; inişli, yokuşlu yerlerde muazzam inhinalar, akurane irtifalar gösteren ovalar ki deryalar kadar geniş sahaları kapladıkları halde ekilip biçilememişler, fakat dest-i tabiâtin döktüğü mir'ât-ı ruhtan yeşil yeşil feyzân-ı hayâta mazhar olarak menevişli libaslarıyla bütin üryanlıkları örtmüşler! Ortada koca bir ırmak. Göz görebildiği kadar uzaktan geliyor. Sahillerini dolduran uzun uzun kavak ağaçlarının, çadırlarını kurmuş çınarların, top top söğütlerin sevdalı; parıltılı akisleri altında iki taraftan ucu bulunmaz pırlanta zincirler uzatarak, birçoğu zümriitten, bir takımı da inciden firuzeden, hatta yakuttan hilyatıyla göğsü kabara kabara mağrur ve mütmâin akıyor. Ah bu ırmakta ne kadar aşk-ı vatan, incizâb-ı hayât var; sanki bütin bu feyz-â-feyz-i mehâsin-i âlem kendi mahbubesi! Onun her dem taze visaliyle, gözlerinden şımşırak lem 'alar, sinesinde âteşin halecanlar dökerek nasıl seve seve, çırpına çırpına, cûş ediyor. Şimdi bir nazra-i ta'mik gibi hatt-ı müstakim üzerine uzanıyor, derken bir hale-i muhabbet gibi kıvrılıyor. Rengârenk rayihalara, şemme-riz gamgamalara bin sevdalı nigâha, namütenahi huzemât-ı ziyâya müstağrak küçük mevceleriyle huri pür-hüma alayları taşır kadar müstesna güzelliklere mazhar süzülüp süzülüp akıyor! Mecrası çok, pek çok uzak. Mamañih basıra şa 'şa 'a-i seyrine daldıkça samia da gulgule-i ahengini duyar gibi oluyor! Sema, bu harikalar cihanını koynuna çekmekle mübahi bir muazzam vicdân-ı tabiât, güneş o vicdandan belirmiş, bütin kendi eserleri olan bu ebediyet-i peyma elvah-ı cemâlin temaşası için asmanın bir kenarına asılı kalmış bir âşık-ı âteşin-fıtrat! Ve bunların hepsi, dağlar, ormanlar, tepeler, bulutlar, kayalar, uçurumlar, ovalar, ırmak, gök ve güneş hepsi hepsi, ebedî kanun-ı tabiâte münkad, fezâ-yı namütenahide namütenahi birleşmişler, sevişmişler, can cana karışmışlar, ezeli bir vecd ve istiğrak içinde ve Allah 'ın huzurunda, ferih ve şadan yaşıyorlar, meftun ruhları illiyine doğru tayeran ederken dildâde-i vahdet yaşıyorlar!

Tabiâtin bu huzûr-ı büleninde bilmem ne kadar zaman gasy olup kaldım...

Hakkı Bey 'in sesi duyuldu:

-Bizim Müfhiyurdu nasıl? Ne hissediyorsunuz? Buraya büyük Kemal gelmeliydi.

Cevap verdim:

-Ben kendi küçüklüğümü hissediyorum. Kemal gelse vatanın büyüklüğünü görür.

Namık Kemalzade

Ali Ekrem

[TTA: 001570228009]

Sonuç

Ali Ekrem Adana'nın ve doğasının kendi üzerinde bıraktığı derin etkiyi büyük bir hayranlıkla aktardığı bu mektubunda, şair kimliğini öne çıkarır. Doğayı yücelttiği, ona can verdiği; dolayısıyla metaforik bir betimleme yaptığı etrafındaki her unsur, âdeta dirilip dile gelir. Onları ayrı ayrı betimlediği gibi, gökyüzünün altında sevgiyle bütünleştirir ve oluşturdukları sonsuz uyumu, ilâhi bir ibadete benzetir. Bu noktada seyrettiği egzotik doğaya aşkın bir bakış sergileyerek, “yegâne amcam” dediği Hamit'in sanat anlayışına benzer bir tutum sergiler; ancak egzotikliği inancın yüceliği yerine vatanın büyüklüğüyle ilişkilendirmesi bakımından babası Namık Kemal'e yaklaşır. Bununla, doğadaki görkemli ve büyüleyici her şey, nasıl ki tüm zorluklara rağmen uyumlu bir bütünlük içinde varlığını sürdürüyorsa, vatan da zorluklar karşısında yılmadan sonsuza dek yaşayacaktır, mesajını vermeye çalışır. Dolayısıyla, doğaya atfettiği yüceliğin her yansıması, karşılığını “vatan” kavramında bulur. Böylelikle o, dinî bir imgeden, millî bir imgeye ulaşır. Onun bu bakışının ardında, hem bir baba hem büyük bir edip hem de eşsiz bir vatansever olarak örnek aldığı Namık Kemal vardır. Mektubun diyalog şeklindeki son satırları da bunu açıkça ortaya koyar.

Kaynaklar

- Atay, Oğuz (2003). *Bir Bilimadamının Romanı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bolayır, Ali Ekrem (2007). *Hâtıralar*, (haz. M. Kayahan Özgül). Ankara: Hece Yayınları.
- Parlatır, İsmail (1987). *Ali Ekrem Bolayır*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Taha Toros Arşivi-TTA (1929). “Ali Ekrem Bolayır'dan Şaziye Berin'e mektup”, (001570341009).
- Taha Toros Arşivi -TTA (1930). “Müftüyurdu”, (001570228009).
- Taha Toros Arşivi-TTA (1936). “Toroslarda Yaylâ Hayatı”, (001580281010).
- Toros, Taha (1940). *Şair Ziya Paşa'nın Adana Valiliği*. Adana: Yeni Adana Basımevi.
- Toros, Taha (1943). “Bürücek Yaylâsı”. *Ülkü: Millî Kültür Dergisi*, 44, 7-10.
- Toros, Taha (1969). “İttihad ve Terakki'nin Eski Nafia Nâzırı Ali Münif Bey'in Hatıraları”. *Hayat Tarih Mecmuası*, 8, 4-11.